

ZEMĚDĚLSKÁ KRAJINA – PROSTOR MNOHA ZÁJMŮ, KDE OCHRANA PŘÍRODY ZATÍM POKULHÁVÁ

VÁCLAV ZÁMEČNÍK

Ing. VÁCLAV ZÁMEČNÍK, Ph.D.
Od roku 2003 působí v České společnosti ornitologické na pozici zemědělského koordinátora, kde se věnuje ochraně ptačích druhů zemědělské krajiny. Podílí na výzkumu čejky chocholaté koordinovaném Fakultou životního prostředí České zemědělské univerzity v Praze. V roce 2018 byl jedním z iniciátorů petice Vraťme život do krajiny.

Téměř polovinu rozlohy České republiky tvoří zemědělská krajina. Její podoba se lidským hospodařením utvářela po několik tisíc let do dnešní podoby. Je tak součástí našeho kulturního dědictví, ale především je to prostor, který je využíván ekonomicky a současně plní celou řadu ekosystémových i společenských služeb. Bohužel je zjevné, že moderní zemědělství a přeměny zemědělské krajiny na prvoplánově produkční prostor je velkým, ale společensky dosud nedostatečně řešeným problémem. Ten má v některých případech svůj počátek už před mnoha desítkami let (nástup intenzivního zemědělství úzce závislého na chemických látkách nebo ničení krajinných prvků v rámci násilné kolektivizace českého venkova v druhé polovině 20. století), ale mohou být také velmi aktuální (rostoucí intenzifikace zemědělského hospodaření po vstupu do Evropské unie v roce 2004). Je proto přirozené, že zemědělská

krajina je důležitým tématem pro různé aktéry od samotných zemědělců, akademických pracovníků, státní ochrany přírody, krajinářů, nevládních organizací až po zodpovědné státní organizace jako je např. Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy (VÚMOP) nebo Státní pozemkový úřad (SPÚ). A právě takto pestrá je i pracovní skupina, které řeší téma zemědělské krajiny v rámci připravované Politiky krajiny. Jako hlavní prioritu si pracovní skupina stanovila **restrukturalizovat zemědělskou krajinu a agrotechnické postupy k pěstování plodin udržitelnými postupy a zastavit pokles biodiverzity**.

V rámci této priority jsme si definovali **4 cíle**:

- 1. Zlepšit strukturu zemědělské krajiny,** která bude lépe odolávat velkoplošným aplikacím
- 2. Posílit ochranu zdravé krajiny** a eliminovat škodlivé dotace

*Jednou z cest, jak posílit ekologickou stabilitu krajiny, je výsadba nových krajinných prvků.
Foto Václav Zámečník*

3. Posílit legislativní opatření a regulace, které podporují udržitelné zemědělské praktiky a ochranu půdy před degradací

4. Zlepšit strukturu a kvalitu půdy

Pro každý cíl se identifikovaly stávající bariéry, vhodné indikátory a zejména opatření, která mají dílčí cíle naplnit. Ve velké míře se přitom jak samotné cíle, tak i bariéry či používané nástroje významně prolínají. Velké naděje se vkládají zejména do Společné zemědělské politiky (SZP), která je pro způsoby provozování zemědělství včetně zajištění mimoprodukčních funkcí zemědělské krajiny naprosto zásadním nástrojem. Změny potřebné pro naplnění cílů ale pracovní skupina také navrhuje na úrovni národní legislativy a současně zdůrazňuje roli dalších nástrojů, mezi něž patří zejména krajinné plánování, výzkum nebo poradenství.

SPOLEČNÁ ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA

V současné době se jedná o klíčový nástroj, který zásadním způsobem určuje hospodaření v krajině a tím i její celkový stav. Ve větší či menší míře se tak promítá do všech témat, které politika krajiny řeší. O významu této politiky pro naplňování cílů politiky krajiny vypovídá i fakt, že několik opatření prvních dvou cílů mají přímou vazbu na celkové nastavení SZP nebo řeší konkrétní opatření (např. implementace podpory typu agroenvironmentálně-klimatických opatření na výsledek nebo zlepšení podmínky pro větší uplatnění prémiové ekoplatby a ekologického zemědělství na orné půdě). Jako jedno z důležitých témat k řešení pracovní skupina identifikovala příliš velká pole. Nadměrné rozlohy polí představují problém z pohledu ochrany půdy a biodiverzity, ale velikost polních celků má smysl řešit i kvůli zvýšení průchodnosti krajiny nebo posílení adaptační schopnosti krajiny na změny klimatu. SZP v současné době cíleně řeší jen v rámci podmínek pro získání dotace maximální výměru jedné plodiny (30 ha), ale systém nabízí celou řadu výjimek a současně se zemědělci stále snaží tuto podmínku zrušit nebo hledají cesty, jak ji obejít, případně naprosto marginalizovat, aby formálně byla splněna, ovšem podle jejich pohledu „nevadila“ jejich navyklému schématu hospodaření. Další snahy o snižování výměry by měly být založeny zejména na dobrovolné a motivační bázi, ať už v rámci ekoschémat nebo prostřednictvím

opatření Programu rozvoje venkova. Jejich dopad ale zatím není velký.

Přestože už dnes jsou některé vhodné nástroje na naplňování cílů politiky krajiny součástí SZP, jejich celkový přínos je nedostatečný. Bylo by žádoucí, ideálně ještě v tomto programovacím období, upravit podmínky některých opatření takovým způsobem, aby je zemědělci začali více využívat. Při definování bariér přitom pracovní skupina nejčastěji uváděla ekonomiku hospodaření, náročnou administraci, případná provozní rizika (zaplevelení) nebo nedostatečný poradenský servis. Právě na tyto překážky by se měla politika zaměřit, aby se do budoucna zvýšil zájem zemědělců o pro krajinu přínosná opatření. Kromě dotací je ale mnohdy nutné upravit stávající zákonné podmínky.

LEGISLATIVA

Mezi bariéry u některých cílů patří i nejednotný nebo nevhodně nastavený legislativní rámec. V současné době existuje řada legislativních nástrojů, dotačních titulů a regulačních politik, ale jsou resortně roztržštěné (např. ochranu zemědělské půdy má na starosti Ministerstvo životního prostředí, hospodaření na půdě Ministerstvo zemědělství, plánování využití krajiny má Ministerstvo pro místní rozvoj). Hospodařící subjekty se pak v problematice obtížně orientují. Přitom v zemědělství je třeba plánovat osevní postupy, způsoby využití krajiny a další agrotechnické práce s letitým předstihem. Bariérou je často

neochota dotčených subjektů některé nástroje zavádět do praxe, ale pokud se jedná o legislativní nástroje nebo o podmínky pro čerpání zemědělských dotací, musí zemědělci najít cesty, jak je integrovat do své praxe.

Příkladem mohou být krajinné prvky, na které v současné době existuje různý pohled z pohledu stávající národní legislativy a zemědělských dotací. Jejich zastoupení v české krajině je dnes jedním z nejnižších v Evropě a panuje obecná shoda, že krajinné prvky je žádoucí do krajiny doplnit. Prvním krokem by tak měla být jednotná redefinice, co krajinný prvek, resp. významný krajinný prvek, vlastně je. Základní vymezení by měl být jednoduché, aby se podařilo zaevidovat široké spektrum stávajících krajinných prvků a jemnější rozdělení by už probíhalo v rámci dané kategorie. Dalším krokem by měla být celostátní evidenci krajinných prvků a její propojení s katastrem nemovitostí. Celý proces evidence krajinných prvků bude nutné nastavit bez zbytečné byrokratické zátěže, vstřícně k žadatelům. Současně je nutné chránit krajinné prvky přiměřeně jejich hodnotě a podpořit je třeba prostřednictvím daňových zvýhodnění ne jedné straně a naopak, v důvodných případech, umožnit jejich zánik.

VÝZKUM

Často zmiňovanou bariérou je také nedostatečný nebo nedostatečně aplikovaný výzkum. Týká se to např. půdoochranných

Základem zdravé krajiny je správný přístup k půdě. Jeho nedílnou součástí by mělo být i využívání mezíplodin, které zvyšují organickou složku v půdě a zlepšují půdní mikroklima.
Foto Václav Zámečník

Zemědělská krajina neplní jen produkční funkce. Je kulturním odkazem našich předků, prostorem, ke kterému si od dětství vytváříme úzkou vazbu. A v neposlední řadě domovem pro celou řadu rostlin a živočichů. Foto Václav Zámečník

technologií typu regenerativního zemědělství, které zahrnuje bezorebné a další půdoochranné postupy (strip-till), pěstování druhově bohatých mezplodin včetně pěstování pomocných plodin chránících půdu během i mimo vegetační období hlavní plodiny. Právě výzkum může pomoci vyřešit aktuální problémy spojené s přechodem na regenerativní zemědělství, zejména vhodné směsi mezplodin, kombinace hlavních a pomocných plodin, regulace plevelů a škůdců nebo optimalizovaný management pastvy. Také u technologií vedoucích k redukci používání pesticidů a minerálních hnojiv (regenerativní zemědělství, precizní zemědělství, agrolesnictví včetně dynamického/syntropického) či jejich úplnému vypuštění (ekologické zemědělství) hraje výzkum důležitou roli.

Paradoxně výzkum a vývoj v oblasti ochrany a výživy rostlin v posledních asi 50 letech do značné míry stimulovaný výrobci pesticidů a průmyslových hnojiv utlumil výzkum přírodních blízkých postupů, které jsou založeny na zlepšení přístupnosti živin z půdy prostřednictvím půdních mikroorganismů, stimulaci indukované rezistence rostlin, či regulaci škodlivých organismů pomocí přirozených nepřátel. Tuto mezeru je nutné dohnat, protože jinak nebudou tato opatření ekonomicky konkurenceschopná nebo budou muset být nákladně dotována z prostředků státního rozpočtu. Podpora výzkumu v této

oblasti je proto nejefektivnějším opatřením. Cílem by měla být podpora interdisciplinárních výzkumných projektů zahrnující mimo jiné oblasti půdní mikrobiologie, ekometabolomiky, šlechtění rostlin, vývoje biologických agens na ochranu rostlin nebo vývoje nových postupů kompostování, které by vedly k návrhu souboru technologických postupů zajišťujících omezení pesticidů a průmyslových hnojiv. První krok při snižování spotřeby přípravků na ochranu rostlin a průmyslových hnojiv by měl zajišťovat vývoj rozhodovacích modelů a algoritmů a postupů precizního zemědělství. Nutno si ale uvědomit, že výsledky výzkumu musí být převedeny do běžné praxe formou ekonomicky i technologicky přijatelných postupů, které zemědělci budou používat.

PORADENSTVÍ

Vzhledem k vysoké odbornosti určitých opatření, a ne vždy tomu přiměřené odborné kvalifikaci pracovníků, je třeba v rámci nastavení opatření vytvořit systém odborné supervize. Ideálně s využitím zaběhlých praktik fungujících v mnoha zahraničních zemích je nutné i v ČR vytvořit funkční systém zemědělského poradenství. Ideálně tak, aby každý zemědělský subjekt se na tento systém mohl obracet a následně mu byla poskytnuta výzkumem a praxí podložená informace, jaké technologie jsou pro jeho podnikání vhodné, jak je správně aplikovat, a tím optimalizovat

své hospodaření a zabránění degradaci půdy a škodám v krajině.

Speciálně je poradenství důležité u podpor, které jsou náročnější z hledu praxe, jako je tomu u ekologického zemědělství nebo precizního zemědělství. V obou případech jsou žádoucí hlubší znalosti a technologické zkušenosti, bez nichž jsou často správné technologické postupy nebo nákladná technika neefektivně využívány.

DÁT STRATEGIÍM SKUTEČNOU VÁHU

V roce 2025 se dá se očekávat začátek přípravy nové SZP, která by měla platit od roku 2027/8, ale pravděpodobněji, stejně jako v minulých obdobích, bude platnost opožděna. Rozhodující o samotném nastavení budoucí SZP budou výsledky strategického dialogu, který vytvoří celkový rámec a hlavní strategické cíle budoucí SZP. Současně započaly práce na naplňování Nařízení na obnovu přírody, které bude mít do budoucna úzkou vazbu nejen na SZP, ale i na další politiky a legislativní nástroje. A další významné strategie s úzkou vazbou na zemědělskou krajinu aktuálně vznikají (Strategie MZe) nebo už jsou schválené a budou výhledově procházet aktualizací (Strategie biologické rozmanitosti nebo Strategie pro ochranu opylovačů). Provázanost strategií s legislativou a dotačním nástroji a v konečném důsledku jejich reálné naplňování je důležitým předpokladem, aby se často velmi precizně definované cíle skutečně zhmotnily a nezůstaly jen na papíře.

Vzhledem k cílení opatření do roku 2050 je třeba zároveň zpracovat postupné revize stávajících politik a opatření na zemědělské půdě k probíhající klimatické změně a jejím dopadům. Jedná se o scénáře nastavení politik ochrany půdy, tak aby pružně reagovaly na potřeby, které sebou klimatická změna přináší. Například pokud jde o erozní ohroženost a její vazba na přívalové deště, nebo sekvestraci uhlíku, versus oteplování planety. Další opatření pak musí směřovat ke snížení škod povodněmi a dlouhodobým suchem.

Text vznikl na základě podkladů zpracovaných pracovní skupinou.